

821.163.4.09-1 Петровић Његош П. П : 801.6

801.73

<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.7>**РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ***

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 15.12.2021.

Прихваћен: 25.01.2022.

ЊЕГОШЕВ СПРОВОД ПРАХУ С. МИЛУТИНОВИЋА

(С текстолошког и версолошког становишта)**

У овом раду упоређује се прво издање Његошеве пјесме написане на вијест о упокојењу Симеона Милутиновића Сарајлије с каснијим издањима на свим нивоима текстолошке интерпретације, а затим се испитује стих и строфа пјесме. Стих је шеснаестерац саздан од два симетрична осмерца, с три цезуре по обрасцу $(4 + 4) + (4 + 4)$, с комбинованом строфичном структуром: пет сикстина (строфа од шест стихова) и три катрена (строфе од четири стиха) увезаних по моделу биочуга.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, пјесма-некролог *Спровод праху Симеона Милутиновића*, текстологија, версификација, строфика

ПРИСТУП

0.1. Пандан овом раду је критичко издање Његошеве пјесме *Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Астроном. / А ко ти? – Појета. Чудновата друштва!* објављено у овом часопису (Маројевић 2004: 465–503; краћа верзија: Маројевић 2007: 105–116 с факсимилом у боји на крају чланка), с тим што је тамо полазиште новооткривени аутограф.

* radmilo@mail.ru

** Из пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима” Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

Бр. 15.

Београдъ 9. Априла.

1848.

СПРОВОДЪ ПРАХУ С. МИЛУТНОВИЋА.

*Ко свега незна будь,
Свегаъ му в страхъ и грубъ. —*

Смртъ ужасна, туге мати, наказнога стравалица,
Безъ љућени, хладне душе, свете правде есть парци;
Не познае чинъ — ни лице — хладнимъ ситомъ насие
Въичну искру изъ прашине, да на небу брже сие —
Жертве ѿ се невиности предъ мрачнѣмъ дворомъ пуше,
Гробъ е ѿна колѣвка, ка вѣчности нѣха душе!
Ка огњишту вѣчитоме чувствована пламъ се вѣ,
Чрезъ гробницу таинствено, опетъ съ истымъ да се сѣе —
Да! све зраке заробљѣне мрчавама одъ облака,
Къ свеобителу треба диску да се свака врати зрака —
Блудеѣна е зубли Геній — Метеоровъ ключъ у мраки —
Само одблескъ успомена земљи преда, вѣчный, лакій. —
Електричка искра душа, коя лети ланца кругомъ,
Докъ се опетъ на извору она врати, бистромъ дугомъ —
Дѣйствиа не уморногъ сочетавѣ овај начинъ,
Небо съ земљомъ, землю съ небомъ, питаюѣи, дав имъ чинъ —
Тимъ начиномъ дѣйствиа огњи пламтеѣ, вѣчно стое,
Нѣмъ у нѣдру Свевѣтїа безсмртне се искре ров —
Послованѣ неуморно пораѣа се овимъ кругомъ,
И надежда будућности — својканѣ чойка съ Богомъ —
Повтина душа што е? што и живѣ у кристалу,
Степеномъ се сушиѣа, диже, и премѣну љути малу —
Ће се силнѣи полетѣ мѣри, међу прве ты си Симо!
Трудно те е и зазрети, камоли те проѣи мимо. —

На простоме трговиншту алмазъ цѣне нѣма праве,
Нѣги Геній неѣ, незнаствомъ може дужне иматъ славе —
Младе душе у новою, не чувствую потресанѣ
Небеснога нарѣчїа, толъ му виде сѣванѣ. —

Я самъ теби много дужанъ, дужности су ове свете,
 Ка олтару признателности, нека вѣчно оне лете!
 Ты м' уведе погледъ првѣй у зрачнѣмъ просторима,
 У коимъ се звѣзде тиѣ и шетаю хоровима —
 Показа ми свѣтъ безъ бусла — бусло исто безъ полуса —
 То е бѣдна земля наша, то е вѣчна ова дуса. —
 Споменикъ се теби хоће — Славенство е проста маса —
 Юштѣ га зраке косо гледе, юштѣ по тамѣ оно баса —
 „Што е наше све е лоше,“ све гудимо сами собомъ —
 Народности ѣе' намъ олтарь? туѣга смо — свагда робомъ! —
 Съ Богомъ Симо, послѣднѣй путъ, нек' ти лака земля буде!
 Драгъ остае твой успоменъ кодъ Славенства право' свуде;
 Твой споменикъ сиянъ дуби у химнама народнымъ!
 На аманетъ вѣкъ ѣе га предавати вѣковима! —

1. Марта 1848.

В. Ц. П. П. Њѣгоша.

0.2. Осим тога што је његово полазиште прво издање пошто аутограф није сачуван (види горе нешто умањен снимак), овај рад од претходног разликује се још у неким појединостима.

Прво, у овом раду се не доноси критичко издање него се њему прилаже научно-популарно издање, које у нашим радовима и издањима слови као о с н о в н о, с тим што се у текстолошким поглављима указује на то какво би се рјешење примијенило у критичком издању. Наравно, посебно се не образлаже главна разлика – у критичком издању прозодијска интерпретација се наводи у квадратној загради, а у основном акценат и послѣјеакценатска дужина (селективно и краткоћа) дају се у самом тексту.

Друго, у раду се наводи текстолошко рјешење које налазимо у четвртом издању *Целокупних дела* (Лалић 1975), које је фототипија трећег издања (Лалић 1974), као и сва каснија (осим последњег, цетињског, које је прекомпоновано). Зашто баш четврто? Зато што је на основу њега рађен двотомни *Речник Његошева језика* (Стевановић и др. 1983), на који се у раду позивамо. Наравно, сва издања послѣје другог су постхумна (Радован Лалић је преминуо 1972. године), тако да су све измјене заправо коректорске грешке. Ако се текстолошко рјешење разликује у прва два од каснијих издања, наводи се текст из првог (Лалић и др. 1953) и другог издања (Лалић 1967).

0.3. Издања која су се појавила послѣје Лалићевих, како је показао наш претходни рад, служе се Лалићевим резултатима и некритички преузимају и све његове омашке, али често и увећавају број грешака, нека укидају нумерацију стихова, па их овога пута искључујемо из анализе (на страну то што се број издања у међувремену умножио).

Издања која су претходила првом Лалићевом цитирамо ако нуде нека друкчија рјешења. Ретроспективно, то су издања која су приредили Данило Вушовић (1936, 1935), Милан Решетар (1927, 1912) и Петар Алексејевич Лавров (1887). Прегледали смо и превод Лавровљеве књиге, у којем су српски текстови транслитерисани у латиницу, али је у том издању све тачно пренесено – наслов, мото и првих шест стихова (шеснаестераца) на једној, све остало на наредној страни (Лавров 2013: 463–464).

0.4. У подгоричком издању нису исправљане ни двије очите грешке и омашке оригинала, па их ми овдје наводимо. Једна је у 12. стиху (Лавров стихове није нумерисао): Само одбљеск успомена земи [*земљи* – Р. М.] преда вјечни лаки. (Лавров 1887: 398), а друга у 34. стиху: То је бједна земља наша, то је вјечна ова буса [*дуса* – Р. М.]. (Лавров 1887: 399). Ова друга грешка настала је вјероватно тако што је руски слависта преписивао текст из Подунавке ручно, па је *д* преписао с квачицом нагоре умјесто варијантног писаног облика са квачицом надоље, па је послѣ себе погрешно прочитао (а није знао шта је *дуса* 'досада'). Узгред да напоменемо да је Лавров једносложне рефлексе јата писао без апострофа (у 34. стиху: *бједна*) и да је неоправдано јекавизирао Његошев русизам (у 12. стиху: *одбљеск*).

1. ОНОМАСТИЧКА РЕКОНСТРУКЦИЈА

1.1. Патроним (а не презиме). – Уз посвету *Луче микрокозма* у критичком издању спјева ставили смо текстолошку напомену чији други дио гласи: „[...] *Милутиновићу* – дат. патронима (имена по оцу) *Милутиновић* у зн. 'Милутинов (син)', а не дат. презимена” (Маројевић 2016: 107). – Иста напомена може да стоји и уз наслов разматране пјесме само што је овдје умјесто датива посвједочен генитив *Милутиновића*.

У *Речнику Његошева језика* наводи се правилан акценат, али се у одредници примјењује лексикографска концепција енциклопедијског, а не лингвистичког рјечника: **Милутиновић Симо (Сарајлија)** м (1791–1947) *српски песник прве половине XIX века* (Стевановић и др. 1983 II: 597) (по концепцији лингвистичког рјечника је само оно м[ушки род]).

Симеонов син је патроним свог оца прихватио као своје презиме (Драгутин-Драгиша) *Милутиновић*.

1.2. Хипокористик (а не пуно име). – Уз посвету *Луче микрокозма* у критичком издању спјева ставили смо текстолошку напомену чији први дио гласи: „Посвета: С[*иму*] – дат. јд. хипокористика *Симо*; Сарајлији је право име било *Симеон* (тако се потписивао), али се у Његошевем идиолекту реконстр. (у обраћању) вок. *Симо*, дат. *Симу* [...]” (Маројевић 2016: 107). – Иста напомена,

ограничена на вокатив, може да стоји уз други полустих финалног осмерца 23. шеснаестерца: међу прве ти си Симо – [СП 23⁶], уз један додаток: ми у оваквим случајевим (у комбинацији с личном замјеницом *ти*) вокатив не одвајамо запетом.

1.3. Реконструкција иницијала личног имена. – У критичком издању *Луче микрокозма* (Маројевић 2016: 107) реконструисали смо хипокористик карактеристичан за Црну Гору и источну Херцеговину јер Његош посвећује свој спјев Симу Милутиновићу, којему и шаље рукопис да му овај буде коректор: *Посвећено: / г[осподину] С[иму] Милутиновићу /* (На Цетињу, 1. маја 1845). У наслову пјесме-некролога реконструирамо, међутим, пуно име (с насловом једну синтаксичку цјелину чини потпис, чије иницијале такође разрешавамо): *Спровод праху С[имеона] Милутиновића В[ладике] ц[рногорскога] П[етра] П[етровића] Његоша.*

2. СЕМАНТИЧКА РЕКОНСТРУКЦИЈА

2.1. Граматичка реконструкција. – Она се тиче реконструкције предлога *с*, генитива једнине или генитива множине, граматичких дијалектизама и архаизама, функционалне перспективе реченице и идентификовања грама-тичких облика.

(1) У другом полустиху финалног осмерца 37. шеснаестерца, који у првом издању гласи: **сами собомъ** (Подунавка 1848: 62), реконструирамо предлог *с*: све гудимо сами [с] сѡбѡм, [СП 37⁶] уз интертекстуалне паралеле са истом конструкцијом из два Његошева спјева из црногорске историје.

У студији *Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева* Шћепан Мали (Маројевић 2020б: 31) истакли смо да Његошев језик карактерише употреба аломорфа |с| предлога *с/са* испред ријечи које почињу сугласником *с*- у предлошко-падежној вези „с + инструментал” те се у изговору остварује дуги безвучни пискави сугласник [с:] те да се у савременом књижевном језику у том случају користи предлог *са* и да се у неким примјерима предлог мора реконструисати, што ми и чинимо помоћу квадратних заграда. Међу примјерима су и три у којима реконструирамо предлог [с] испред облика *сѡбѡм* (примјере смо навели према акценатском издању): нѡси [с] сѡбѡм || тѡ ѡме | вѡликѡ, [ШМ 1898]; вѡдѡ [с] сѡбѡм || дѡ двѡ пѡше / и Тѡрѡкѡ^х || глѡвнѡх трѡста, [ШМ 2248 (96)]; ѡзѡх [с] сѡбѡм || рѡбѡја | нѡколико [ШМ 3823].

Четврти примјер је из 2607. стиха, али у њему, уз предлог *с* испред инструментала наредне (повратне) замјенице *сѡбѡм*, реконструирамо и растављено писање – рјечце *и* и претходне (одређене) замјенице *сѡм*:

забавѣ ти || дрѹгѣ | не имадем
 дѡ једнога || сама | разговѡра
 с живијема || али | с мрѣвијема,
 кад њи с једним – || ѡнда сам | и [с] сѡбѡм.
 [ШМ 2604–2607].

Овој двострукој реконструкцији посветили смо посебан одјељак расправе *Вербализација текста Шћепана Малог (Реконструкција растављеног писања)* објављене у истом овом часопису. У њој је истакнуто да је други полустих у првом издању гласио: **онда сами собом**. (Стојковић 1851: 124). Задржавајући састављено писање, текстолошки проблем је покушао да ријешу најприје Миловић (1965: 168), правећи од номинатива замјенице *сам* инструментал: онда сами[м] собом, а онда и Младеновић (2007: 164), воспоставивши и предлог [с] испред Миловићевог инструментала: онда [с] сами[м] собом (Маројевић 2021а: 8–9). У закључном поглављу рада („Исходи”) истакли смо да се у реконструкцији растављеног писања, као и у другим типовима вербализације текста, користе, гдје год је то могуће, комплементарни методи, а као први примјер навели сљедеће: „Нашу реконструкцију трећег такта у стиху: (кад њи с једним – онда) *сам* и [с] *сѡбѡм* [ШМ 2607] подупире: 1° параметар филолошке (не)потврђености – у стиху не треба додавати сугласничку компоненту наставка као у Младеновићевој реконструкцији [с] *сами[м] собом* [...], и 2° фразеолошки параметар – каже се за некога да (прича) *сам са собом*, а није уобичајено рећи да неко (прича) *са собом (без компоненте *сам*)” (Маројевић 2021а: 34).

Историја питања о реконструкцији предлога [с] у издањима Његошевих дјела подробно је изложена у критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 263–280). Као интертекстуалну потврду за реконструкцију предлога [с] испред облика *сѡбѡм* можемо навести три примјера из *Горског вијенца* – један је у прози, други у стиху, трећи из првобитне верзије једног стиха. Прва два примјера реконструисали смо прије четврт вијека (Маројевић 1997: 51): један је у прози испред 1. стиха: Владика Данило (*сам* [с] *сѡбѡм*) [ГВ -1], други у стиху: *тѣ је ѹ збјег [с] сѡбѡм ѹнијешѣ* [ГВ 61].

Да Његошево *собомъ*, осим у изразу *само собом*, што је русизам, треба читати: [с] **собом** [с:ѡбѡм], показује и примјер из pjesничког аутографа, који може послужити као завршни аргумент у погледу оправданости реконструкције предлога. Други полустих 1254. стиха из штампаног издања, који у нашем основном издању у контексту реплике гласи:

Који су ти јади Мандушићу
 те се свѹ нѡћ с неким разговараш?
 [ГВ 1253–1254],

првобитно је гласио: совомъ разговарашъ (ВГ л. 14 об., с. 28), па је већ у рукопису фонетски написана предлошко-падежна веза совомъ замијењена предлошком конструкцијом сѣ њкимъ. У обје варијанте садржан је предлог *с* јер то граматичка структура стиха захтијева, само што у првој верзији он није одражен и у писању, али се у изговору с иницијалним *с* замјенице реализује као дуго [с:].

(2) Као што је познато, Његошев идиолект и пјеснички језик карактерише слабо финално *х* у генитиву множине именица последије дугог *-ā* или *-ī*. Изговор тог слабог *х* није фонолошки обавезан па се не мора примјењивати: и сам пјесник га је у неким пјесмама замјењивао апострофом, а никако није одражен у примјерима у којима је генитив јединице (у *Горском вијенцу* и генитив двојине) секундарно попримио значење множине.

Поставља се питање: има ли у анализираној пјесми неки примјер у ком треба реконструисати, као штампарску грешку првог издања, финално *х* у генитиву множине? Такво питање се може поставити за генитив без предлога (**одблескъ**) **успомена** [види даље т. 6], гдје је примаран проблем категорија рода па тек онда броја, и може се поставити за предлошко-падежну конструкцију **одъ облака** (Подунавка 1848: 61) у другом полустиху финалног осмерца 9. шеснаестерца: мрчавама од ђблѣкѣ, [СП 9⁶] – у смислу: да не треба реконструисати: од ђблѣкѣ[х]?

Прије него што размотримо ово питање навешћемо, као интертекстуалну паралелу с генитивом исте ове именице, два контекста из *Шћепана Малог*. У 2130. стиху: Колико му труда свијет стаде, / онолико – један трунак мали / што се игра с вјетром до ђблѣкѣ. [ШМ 2128–2130] генитив множине искључује контекст: *трунак мали* може достићи један облак. Знаком за краткоћу искључујемо прозодију односно облик генитива множине. У 1849. стиху: Помози Бог, јуначки народе, / поможе ти данас мимо икад: / ја сам кривац пред Богом и тобом / јер подигох кулу до ђблѣкѣ – / на њу страшнѣ наукох громове, [ШМ 1846–1850] Шћепан не мисли само на оних седам кула што је подигао на седам ловћенских висова (једнина у функцији множине) него више на укупан свој учинак, па је ту прозодија генитива множине оправдана (али њу не треба реконструисати јер на њу већ у првом издању указује граfiја **-ах**). Подробније о овом сегменту граматичке реконструкције види у раду *Реконструкција граматичких архаизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2021б: 22–26).

У 9. стиху *Спровода праху Симеона Милутиновића* опредјељујемо се за облик јединице, уз два аргумента. Први је аргумент семантички: у примјеру је именица (ген.) *облака* *singulare tantum* у значењу 'облачна маса', а други версолошки: генитив јединице (од) *ђблѣкѣ* [СП 9] римује се са номинативом *зрака* (или *зрѣка*) [СП 10], а Његош, и пјесници његове епохе, не римују облик с отвореним финалним слогом и облик са затвореним финалним слогом.

(3) У чланку *Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела)*, који се објављује паралелно с овим радом, али у другом часопису (Маројевић 2022б/2022в), разматра се [у т. 2.1.(1, 2)], између осталог, употреба, послје глагола кретања, локатива умјесто акузатива с предлозима *на* и *у*, и она се објашњава „пјесниковом тежњом за хиперкоректношћу (дистанцирање од дијалектизма)”. Такви су примјери у Његошевим пјесничким дјелима чести, а у овдје анализираној пјесми таква су два примјера: док се опет на извору / она врати бистром дугџом [СП 14]; Тй м’ ўведе поглед прѳви / у зрачнијем просторима [СП 31]. У текстолошким напоменама уз критичко издање примјери би се објашњавали по обрасцу: инструментал у значењу акузатива ’(на) извор’ односно ’(у) зрачне просторе’, тј. у ваздушна пространства (дистанцирање од дијалектизма). Придјев *зрачни* ’ваздушни’ јесте лексички архаизам (и књижевни регионализам), а именица *простор* ’пространство’ – семантички русизам.

У том раду [у т. 3.1.(1)] разматра се и употреба, послје глагола мировања, акузатива у функцији инструментала с предлогом *међу*, и она се третира као граматички дијалектизам у Његошевом пјесничком језику. Илуструје се само једним примјером из тамо анализираниог корпуса: једна сламка међу вихорове, [ГВ 35 (’међу вихоровима’)], други је посвједочен у овдје анализираној пјесми: ђе се силни полет мјери / међу прве ти си Симо – [СП 23 (’међу првима’)].

(4) Граматички архаизам је замјенички инструментал у узрочном значењу. Имају га лична замјеница трећег лица, настала од показне замјенице, као и показна замјеница другог лица односно синтагма с показном замјеницом као зависним чланом. У анализираној пјесми конструкција са замјеничким инструменталом у значењу узрока посвједочена је у иницијалним тактовима 17. и 18. стиха, а размотрићемо је у контексту строфе:

Електричка искра-душа –
 која лети ланца кругом
 док се опет на извору
 она врати бистром дугџом
 дејствија неуморног –
 сочетава овај начин:
 небо с земљом, земљу с небом
 питајући даје им чин;
 тим начином дејствија
 огњи пламтећ вјечно стоје –
 њим у њедру свѣсвјѣтија
 бесмртне се искре роје!
 [СП 13–18].

Радован Лалић 18. стих овако коментарише: „Њиме (тим начином) у центру свемира роје се бесмртне искре” (Лалић и др. 1953: 532). Прецизније би било конструкцију семантизовати по обрасцу ’на основу њега, захваљујући

том начину'. То потврђују интертекстуалне паралеле из Његошеве *Биљезнице*, које смо прокоментарисали у критичком издању (Маројевић 2017: 416–417) а којима ћемо се послужити и у овом раду.

Први примјер. Облик *њим* (с варијантом *њиме*) у 3. и 4. стиху пјесме „У врстама таинственим...“:

У врстама таинственим
 Бог природи закон споји,
 он је основ свесвјетију,
 свесвјетије на њем стоји,

 њим правилне коловрате
 наша земља хитро снује,
 њиме море кругом себе
 бријег диже кад бјеснује.
 [УВТ 1–4]

представља инструментал узрока замјенице *њн* у узрочном значењу 'на основу њега, захваљујући њему'.

Други примјер. Облик *њњм* у 10. стиху пјесме „Југ завија, разјари се море...“ односи се на израз *гдспњдња̄ сѝла свњмогњћа̄* из 5. стиха. Дистанца између замјенице и именице на коју она упућује износи читава четири стиха:

Југ завија, разјари се море,
 прекрилише небеса облаци,
 разлежу се простором громови,
 зрак пљускови густо замаглише –
 од господње силе свемогуће!

 Вјетар дѝма̄, витле се облаци,
 муње снују, ломе се громови,
 земља дрхти а јече простори,
 љето жеже, остра зима кочи –
 њом свјетови по простору мѝлњ
 кѝ што мрави по земљи пузају,
 бњдне вѝсњ а горе се вѝсњ!
 [ЈЗ 1–12].

Облик смо објаснили у контексту стиха: њоме (= на основу ње, захваљујући њој) свјетови се по пространству споро крећу. Треба истаћи да је граматички архаизам и пасив с предлогом *од* и генитивом у 5. стиху (*од господње силе свемогуће*).

Трећи примјер. Облик *њѝма* (само) у медитативној пјесми у прози: Страсти су магнет; њѝма само нама ова земља пријатна постаје. [МП 13] тумачимо као инструментал узрока замјенице *њне* у значењу '(само) због њих, захваљујући (само) њѝма', тј. страстима.

(5) У граматичку реконструкцију спада и проблем утврђивања адекватне функционалне перспективе реченице.

У стиху којим отпочиње завршна строфа пјесме: Збогом Симо посљедњи-пут: / нек ти лака земља буде, [СП 39] сраслица (у нашем издању, а синтагма у свим другим) *посљедњијут* може се везивати за први полустих иницијалног осмерца, како ми стих интерпретирамо (и зато пишемо *збогом*), али се може везивати, формалнограматички гледано, и за (читав) финални осмерац. У првом издању синтагма се одваја запетом на цезури шеснаестерца од наредног осмерца: **Съ Богомъ Симо, послѣдній путь, нек' ти лака земля буде!** (Подунавка 1848: 62), а у посљедњем издању које улази у корпус за нашу анализу (у четвртном Лалићевом) одваја се тачком и запетом: Збогом, Симо, последњи [посљедњи – Р. М.] пут; нек ти лака земља буде! (Лалић 1975: 214). Лавров (1887: 399) се држи интерпункције првог издања само што додаје и запету испред вокатива: С Богом, Симо, посљедни [посљедњи – Р. М.] пут, нек' ти лака земља буде! Ни у новом издању грешка није исправљена: *posljedni* (Лавров 2013: 464).

Издања из прве половине XX вијека реконструишу друкчију функционалну перспективу реченице: Збогом, Симо; посљедњи пут нек' ти лака земља буде! (Решетар 1912: 172, исто у Решетар 1927: 358); Збогом, Симо; посљедни [посљедњи – Вушовић 1935: 554] пут нек' ти лака земља буде! (Вушовић 1936: 699). Као што видимо, у другом издању Вушовићу се поткрала иста штампарска грешка коју налазимо код Лаврова.

Његош је, нема сумње, упутио посљедње *збогом* своје пјесничком учитељу, а није му пожелио да му земља посљедњи пут буде лака. До погрешне функционалне перспективе реченице дошло је због тога што је Решетар, поводећи се за њим и Вушовић, израз из првог чланка очигледно схватао (само) у првобитном значењу '[иди] с Богом'. Овај примјер показује да и туђе грешке могу бити од користи: ми смо, кад смо учили ову грешку, предлошко-падежну везу овдје написали састављено, као прилог, а растављено писање с великим словом на теониму задржали само у 20. стиху: и надежда будућности – / својакање чој'ка с Богом: [СП 20].

(6) Најзад, посебан сегмент граматичке реконструкције тиче се питања идентификавања граматичких облика.

У другом стиху завршне строфе, којим се наставља претходно анализирани стих пјесме [види горе т. (5)]: драг остаје твој успомѣн / код Славенства правог свуде – [СП 40], за дискусију може бити само прозодија, коју ми друкчије реконструишемо него састављачи *Речника Његошева језика*: „*успомѣн м в. успомена*” (Стевановић и др. 1983 II: 448). Лексикографи лексему илустријују, поред овог стиха, још са двије потврде из преписке и насловом-посветом пјесме *Господину капетану Орешковићу на успомен*.

За дускусију је друго питање: зашто лексикографи 12. стихом из исте пјесме: блудећа је искра гениј, / метеоров кључ у мраки – // само ђдблѣск успомѣнѣ / земљи преда, вјечни, лаки! [СП 11–12] илуструју другу, а не ову именицу: „**Ћспомена ж 1. сећање на кога или што**” (Стевановић и др. 1983 II: 448)? За реконструкцију генитива јединице именице мушког рода *успомѣн* одлучно говоре три момента: 1° у генитиву множине пјесник би написао а Милош Поповић одштампао наставак **-ахъ**; 2° тешко је објаснити да у истој пјесми Његош напише именицу са двије различите деклинације; 3° у обје потврде именица припада категорији *singularia tantum* у значењу ’сећање на овоземаљски живот човјеков, оно што остаје као памћење савременика и потомака’. Сасвим је могуће да је наш пјесник именицу женског рода користио само у значењу које лексикографи дају под „**2. предмет дат за сећање на даваоца или друго што важно**” (Стевановић и др. 1983 II: 448), које се илуструје само једним примјером, из преписке: Хвала ти на братској успомени, на красном дару којим си ме обдарио. (Писмо Меду Пуцићу од 23. априла 1849). По свему судећи, овом значењу припада примјер из 12. стиха споменарске пјесме „У врстама таинственим...”, написане на Благовијест 1851. године, чија смо прва два дистиха навели [види горе т. (3)], па сад наводимо и завршни:

нек Вас рука свемогућа
 својим штитом свагда штити –
 Ваша братска успомена
 драга ће ми вјечно бити!
 [УВТ 11–12].

У критичком издању иницијални осмерац стиха пропраћен је текстошким напоменом: (Ваша) *братскѣ успомена* – фраз., стални епитет у зн. ’успомена на (Вас као) браћу’ (Маројевић 2017: 366, 487). Ако овај примјер пребацимо у значење **2.** одреднице *Ћспомена Речника Његошева језика*, а прву илустрацију смо основано преселили у именицу мушког рода, значење „**1.** „сећање на кога или што” одреднице *Ћспомена* испразнило би се, тј. потпуно би се преселило у одредницу коју ми прозодијски формирамо као *УСПОМѢН*.

2.2. Лексичка реконструкција. – Обухвата специфичне глаголске ријечи, именице настале моционом и семантичком творбом, црквенославенизме и русизме те архаизме.

(1) Имперфективни глаголи с дијалекатском суфиксалном алтернацијом *-ѣва/-ѣј-* подробно су размотрени у раду *Специфични типови глаголских ријечи (на грађи Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2020в: 4–10). Њихов списак проширује се глаголом *исијавати у облику (3.л. јд. през.) *исијѣје* на клаузули 3. стиха уз опкорачење предиката с објектом из иницијалног осмерца сљедећег шеснаестерца: хладним ситом исијѣје // вјечну искру из прашинѣ [СП 3^б–4^а]. Глагол се наводи у *Речнику Његошева језика*, али и овога пута с

погрешном акцентуацијом у дијалекатској парадигми: **исијáвати**, исијáвāм и дијал. исијáјѐм (Стевановић и др. 1983 I: 291) (треба: исијáјем).

(2) У раду *Лексичка хомонимија као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2021в) размотрене су ријечи настале моционом творбом и њихове творбене базе – *мр̀ака* и *мр̀ак* (стр. 54–56) те *зр̀ака* и *зр̀ак* (стр. 56–61), чији појединачни облици могу доћи у однос хомонимије, као и лексички хомографи настали семантичком творбом и преакцентуацијом (као резултат формалног и семантичког развоја једне исте лексеме) – редни број *п̀рвѝ* и односни придјев *п̀рвѝ* (стр. 61–63) те описни придјев *свѣтѝ*, који има категорију вида и облике поређења, и односни придјев *свѣтѝ*, који нема облике неодређеног вида нити компарацију (стр. 63–64). У пјесми *Спровод праху...* посвједочене су ријечи настале моционом творбом: *лок.* у *мр̀аки* [СП 11⁶]; *зр̀ака* [СП 9⁶], *мн.* *зр̀аке* [СП 9^а, 36^а], али у облицима који нису хомографи с облицима њихових творбених база *мр̀ак* и *зр̀ак*. С друге стране, посвједочен је редни број: *п̀рвѝ* [СП 31^а], *ак. мн. у зн. инстр. мн.* *п̀рвѣ* [СП 23⁶] и описни придјев: *ж.р. ген.* *свѣтѣ* [СП 2⁶], *мн. неодр.в.* *свѣте* [СП 29⁶], али не и односни придјев који су од њих настали семантичком творбом праћеном преакцентуацијом (па је више него довољно ставити на облицима прозодијске знаке).

(3) Нећемо се овдје, тј. с лексиколошког становишта, бавити специфичним русизмима и црквенославенизмима. Облици *ген.* *свѣсвјѣтија* [СП 18^а] и *ген.* *дѣствија* [СП 15^а, 16^а] разматрају се у раду *Реконструкција лексичких русизама и славенизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2021г), а у овом раду ћемо их анализирати само с аспекта реконструкције рефлексá јата [види т. 3.3.(2, 3)].

Размотримо овдје с лексичкосемантичког, а и с творбеносемантичког становишта, именицу (ак.) *потресáње* [СП 27⁶], која је на клаузули стиха носилац риме, али са својим неконгруентним атрибутом (ген.) *небеснога нáрјечија* [СП 28^а] опкорачује финални осмерац једног с иницијалним осмерцем наредног стиха:

мла̀дѣ д̀уше у повоју
не чувствују потресáње
небеснога нáрјечија,
тò л му виде сијевање!
[СП 27–28].

У двотомном *Речнику Његошиња језика* овим примјером илуструје се именица „**потресáње** с 1. *тресење, трешиња, потрес.* – фиг.“, а примјером из *Биљежнице* њено друго значење: „2. фиг. *душевни потреси, узбуђење*” (Стевановић и др. 1983 II: 110). Ништа у овој одредници није потпуно тачно, чак ни примјери. (У једнотомном *Рјечнику* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша] (Стевановић/Бошковић 1954 / 1957) лексема није заступљена.)

У критичком издању *Биљежнице* 39. медитативна пјесма у прози гласи: Вјетар који њиха јутрене зраке [зраке] у капљицама росе на лишћу – потресању [потресању] чувствованија када жедна зјеница блуди по распламаноме ноћему своду (види транскрипт, аутограф и критичко издање у Маројевић 2017: 54–55, 342). У текстолошкој напомени уз критичко издање стоји: „(дат.) *потресању* – адаптирани семантички рус. (р. *потрясение* 'душевно немир') [...], рук. *потресаю* (л. 7), изд. *потресае* [...]”. У монографском истраживању „Текстологија медитација у прози и пјесма из Биљежнице”, које је критичком издању приложено, „издвојили смо семантичке русизме (српски облик, а руско значење) јер се они често поимају по српском језичком осјећању. Посвједочени су у свим типовима Његошевих текстова” (Маројевић 2017: 470). У наставку се истиче да су у медитацијама у прози семантички русизми бројни и разноврсни, па се наводе примјери, а списак се завршава: „...и фонетски адаптирани семантички русизам *потресање* (р. *потрясение* 'душевно немир') [МП 39]”.

Вратимо се на критичко разматрање лексикографске одреднице „**потресање**”. Прво, она нема два него само једно значење – 'душевно немир'. Друго, она се не мотивише српским глаголом несвршеног вида, него руским глаголом свршеног вида, и нема неко денотативно значење да би се издвајало значење конотативно, фигуративно. Треће, у цитату из анализирани пјесме наводи се српски облик „небескога” умјесто афиксалног русизма *небеснога*, а у цитату из *Биљежнице* – ном./ак. „потресање” умјесто дат. *потресању* – пренесена је грешка приређивача (Шоћ и др. 1956: 142).

Навешћемо једну интертекстуалну паралелу размотрену у раду *Реконструкција лексичких русизама и славенизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог Шћепана Малог)*: именица *прочитање* у примјеру: *Пѡ прочитању гра̑матѣ учине Црнѡгѡрци љ три пѣта весеље из пушѡкѡ[х]*. (ШМ -2613) потврђује да се у руском језику девербативне именице граде и од глагола свршеног вида, тако да се наведена именица може семантизовати само на синтагматском плану: (пѡ) *прочитању* (гра̑матѣ) '(пошто је грамата) била прочитана' (Маројевић 2021г: 58).

(4) Лексички архаизам је 3.л. јд. презента глагола *ћутјети* у значењу 'осјећати': и премјену ћути малу; [СП 22^б] и од њега изведена глаголска именица у генитиву: без ћућења, хладне душе, [СП 2^а] у значењу процеса 'осјећање, осјећај'. У *Речнику Његошева језика* за именицу се каже само: „**ћућење** с гл. им. од *ћутјети*” (Стевановић и др. 1983 II: 408), што је тачно, али недовољно; требало је додати семантему *осјећање* како би се избјегао хомограф *осјећање с резултативним значењем. И Радован Лалић, у коментару уз 22. стих, именицу *ћућење* семантизује као „осјећај” (Лалић и др. 1953: 532).

Примјером: метеѡров кључ у мраки – [СП 11^б] састављачи *Речника Његошева језика* илуструју значење **б. извор, врело** хомографа **кључ**² (Стевановић

и др. 1983 I: 351) поводећи се за коментаром издања којим су се служили: „Кључ – овде: извор” (Лалић 1975: 389). Примјер би требало премјестити у значење **а. снажан млаз течности који избија, шикља однекуд** (с додатном ознаком: фиг.) јер ово није русизам него дијалектизам (данас се користи у фразеологизму *кључ на грло* ’повраћање’).

2.3. Фразеолошка реконструкција. – Издвајање и груписање фразеолошких жанрова у Његошевим поетским текстовима остварено је у расправи *Фразеолошки жанрови у Шћепану Малом*, објављеном у овом часопису (Маројевић 2020г), а класификација фразеологизама по поријеклу – у чланку *Фразеолошка реконструкција у поетским текстовима из Његошеве Биљежнице*, који се објављује у Гласнику Одјелјења хуманистичких наука ЦАНУ паралелно са овим радом (Маројевић 2022г).

(1) У наслову анализиране пјесме представљен је фразеологизам *спровод праху* (чијем) у значењу ’испраћај (кога)’. Израз припада синтагматским фразеологизмима, и то идиомима, по жанру, а фразеолошким околионализмима, по поријеклу. У *Речнику Његошева језика* наслов пјесме једина је илустрација лексеме: „**спрѡвод** м *погребна поворка, пратња, сахрана* (Стевановић и др. 1983 II: 329), а да то никако не одговара доказује се методом супституције – ниједна од три семанте не може доћи умјесто именице *спрѡвод* у Његошевом тексту (ми реконструишемо краткоузлазни акценат).

(2) Мото пјесме представља изреку (максиму), а она припада реченичким фразеологизмима, по жанру: Ко свијета не зна ћуд / свијет му је строг и груб [СП мото 1–2]. Остварена је у форми дистиха и седмерца. Све то је извјесно. Али шта је ова фразама по поријеклу?

По првој претпоставци, дистих је цитат, преузет из књижевне историје, и онда би он био крилатема, и у праву би био приређивач који га ставља међу знаке навода (Лавров 1887: 398).

Пошто приређивач који је ставио знаке навода не наводи извор, остаје друга претпоставка као вјероватнија (потврђује је језик изреке) – то је Његошева оригинална максима, па би она припадала фразеолошким околионализмима, по поријеклу. Да је пјесник стварао и у овом (књижевном) жанру, потврђују три максиме које је забиљежио Љубомир П[ротин] Ненџадовић. Прва: Пробах перо и мастило / ал’ ми писат није мило. Друга: Најслађа су људма воћа / сан, дангуба и љеноћа. Трећа: Високо ти свуд у нас / главу диже празан клас (цит. по Лалић 1975: 255). Ова из мота *Спровода праху...* била би четврта. И све су оне у истом стиху (седмерац) и у истој строфи (дистих), и све имају риму.

3. ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКА РЕКОНСТРУКЦИЈА

3.1. Реконструкција сугласника. – У једном облику из Подунавке треба реконструисати сугласник ⟨њ⟩, а у другом ⟨љ⟩; остали примјери су погрешке наших претходника које треба прокоментарисати.

(1) У примјеру: жѣртве јој се невиности [СП 5^а] Петар Лавров је реконструисао слоготворно ⟨р⟩: Жртве (Лавров 1887: 298), док су каснији приређивачи остављали неизмијењену секвенцу **ер** првог издања: **Жертве** (Подунавка 1848: 61).

У раду *Ново издање свих Његошевих дјела* (опсежној студији у форми приказа књиге Вушовић 1935) Милан Решетар указује да је у његовом издању облик [ж]ртвом (приликом штампања испало је *ж*, које ми васпостављамо) у 721. стиху прве пјесне *Свободијаде*: „паде жртвом сваколика” (Решетар 1927: 25) штампарска погрешка (умјесто *жертвом*), па наставља: „јер ја у Његошево *жертва* нисам никада дирао” (Решетар 1936: 229). Заиста, Његош досљедно пише *ер* у русизму *жертва* (односно у коријену *жертв-*), као и његов пјеснички учитељ Симеон Милутиновић (= Милутинов) Сарајлија.

(2) Сонант ⟨љ⟩ реконструисамо у примјеру: бусло исто без полуса: [СП 33^б], у облику именице *пољус* која је русизам а која је у првом издању одштампана са л: **полуса** (Подунавка 1848: 62), али о њој расправљамо у т. 4.1.(2).

Нове су грешке (не)реконструкције сонанта ⟨љ⟩ у каснијим издањима: „последњи” (Лалић и др. 1953: 215; Лалић 1967/1975: 214) умјесто: последњи [СП 39^а], како треба читати графију првог издања: **послѣднѣи** (Подунавка 1848: 62).

(3) У примјеру: појетина душа што је – [СП 21^а] Петар Лавров је у посесиву (ж.р.) *појетина* изоставио сонант ⟨ј⟩: Поетина (Лавров 1887: 298) иако је у првом издању облик одштампан с графемом **е**, која је у славеносрпској писмености имала једнозначно вриједност [је]: **Постина** (Подунавка 1848: 61). Држимо да је ово приређивачева омашка (транслитерисано је грешком руско слово э, које, напротив, има вриједност [е]).

Да је ово Лавровљева омашка, доказујемо интертекстуалном испоредбом. У пјесми коју скраћено називамо *Филозоф, астроном, појета* једино је Лавров (1887: 392) неаутентични облик првог издања у другом стиху замијенио Његошевим *Појета*: А ко ти? Појета. / Чудновата друштва (Маројевић 2004: 477), што је пјесников аутограф, који смо ми пронашли у Петрограду, и потврдио: у њему заиста пише: поѣта (л. 1).

Нове су грешке каснијих приређивача: у издањима из прве половине XX вијека умјесто прилога *таинствено* из прва два издања: чрез гробницу таинствено [СП 8^а] реконструиса се неоправдано сонант ⟨ј⟩: тајанствено

(Решетар 1912: 171), тајинствено (Решетар 1927: 357; Вушовић 1935: 554, Вушовић 1936: 698). У првом Решетаревом издању **а** умјесто **и** коректорска је грешка (Решетар би у фусноти навео облик из првог издања), у другом издању она је исправљена, али је додата нова, овога пута сонант <ј> замијењен је апострофом у облику (не) *познаје* [СП 3^а]: не позна’е чин ни лице, (Решетар 1927: 357), за шта нема оправдања, и што није грешка Милана Решетара него коректора државног издања: у првом издању облик је написан са графемом **с**: **Не познас** (Подунавка 1848: 61) (не би корекција била оправдана ни да је написано обично **е**).

(4) Сонант <њ> реконструисемо у примјеру: у химнима народњима, [СП 41^б], у облику придјева (некадашњег посесива) /лок. мн. м.р./ *народњима*, који је у првом издању одштампан са **ны**: **народњима** (Подунавка 1848: 62), али о њему расправљамо у т. 4.1.(4).

Нове су грешке у каснијим издањима: „последни пут” (Лавров 1887: 399, исто латиницом у Лавров 2013: 464) умјесто: посљедњи пут [СП 39^а] (код нас, из версолошких разлога, спојено: посљедњи^пут). Иста грешка се појавила код Данила Вушовића, али само у његовом другом издању (Вушовић 1936: 699).

3.2. Реконструкција самогласника. – Ово поглавље фонетско-фонолошке реконструкције у свим нашим текстолошким анализама односило се на дифтонге, па ни овај рад не може бити друкчији. Послужићемо се и интертекстуалном испоредбом према двјема расправама посвећеним овом аспекту анализе.

(1) У расправи *Фонетска реконструкција тауовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог снјева Шћепан Мали)* истакнуто је да се, у дивербима с глаголском копулом *је* у којој се *ј* губи што условљава сажимање двају *е* у тауовокалски дифтонг, у основном издању указује графемом **ѣ** с надредним знаком за дужину без означеног акцента као обилежјем моносилабичности; иста ортографија примјењује се и у критичком издању, али у квадратној загради реконструисемо фонетску ријеч – глаголску енклитику прикључујемо везничкој ријечи (односно везнику, замјеничком или придјевском облику), а сонант *ј*, пошто се не изговара, изостављамо). На граници везничке ријечи (односног замјеничког прилога) *ћѣ* с глаголском копулом (*ј*)*е* реконструисемо дифтонг [ѣ^с] с краткосилазним акцентом на првој компоненти, при чему је у овом типу контракције данас могућ и вокалски степен сажимања (изговара се *ћѣ* с дугосилазним акцентом), али за Његошево вријеме, у аутентичном изговору, реконструисемо тауовокалски дифтонг као примарнији (и изворни за Његошеву епоху), тј. изговарају се два *е*, од којих је друго несловно: (*ћѣ је*) → *ћѣј*^с. Угласте заграде овдје нам служе за глас који се фонетски у говору губи, а остаје у језику фонемски, тј. по функцији (такве заграде користимо у акцентским издањима). У *Горском вијенцу* диверб [ћѣ^с] посвједочен је и као упитни [ГВ 900, 1384] и као односни

замјенички прилог [ГВ 2198, 2354], а у *Лучи микрокозма* само као односни [ЛМ 279, 525, 526, 1560] (Маројевић 2020д: 37–38).

У пјесми *Спровод праху...* посвједочен је један овакав примјер таугово-калског дифтонга у замјеничком прилогу *ћџ* сраслом с глаголском копулом; у критичком издању он би био овако представљен: народности *ћџ* [ћџ^е] нам олтар – [СП 38^а]. Овдје је, међутим, дискусионог карактера питање да ли је *ћџ* у дивербу упитни замјенички прилог, како је досад иницијални осмерац стиха интерпретиран, или односни замјенички прилог, тј. везничка ријеч, како га ми версолошки објашњавамо [види т. 4.3.(1), 2^о].

(2) Предмет расправе *Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева Шћепан Мали: (Хетеровокалски дифтонзи)* (Маројевић 2021д) били су, између осталог, дифтонзи које образују два различита вокала у лексеми (стр. 2–13) и енклизи (стр. 18–20), за које се у критичком издању користе граfiјске секвенце **ој** и **еј**. Једним истим стихом могу се илустровати оба типа контракције: *Нејма* [н^ема̄] *чојка* [ч^ока] *колико планине*, [ШМ 1450].

И у анализираној пјесми срећу се исти ови облици: својакање *чојка* [ч^ока] с Богом: [СП 20^б]; алмаз *цџне* [ц^јџн^е] *нејма* [н^ема̄] *праве* [СП 25^б]. У првом издању у именици је такође била графема **й**: **чојка** (Подунавка 1848: 61), док је у глаголу умјесто *ње* апостроф: **не'ма** (Подунавка 1848: 61). У основном издању сонантом **ј'** с постпозитивним апострофом означено је неслоговно [ʲ] у именици: *ч^ој'ка* (сонант *ј* се губи у процесу сажимања) и неслоговно [ʲ] у глаголу: *неј'ма̄* (сонанта *ј* није ни било, тачније: још у прасловенском секвенца **јь* прешла је у *и*).

(3) У раду из т. (2) размотрени су дифтонзи које образују два различита вокала у сандхију (стр. 20–23), међу њима су, прво, примјери у којима претходна фонетска ријеч има побочни акценат, па се везује за наредну фонетску ријеч са којом чини један прозодијско-интонациони такт (такав је и један примјер из анализиране пјесме), и друго, примјери у којима и претходна фонетска ријеч има главни акценат, па се интонационо не везује за наредну фонетску ријеч (види даље т. (4)).

У примјеру који по концепцији критичког издања гласи: *Ти м' уведе* [т^им^уведе] поглед први [п^рв^и] [СП 31^а] реализује се хетеровокалски дифтонг [ʲу] с неслоговном првом компонентом, при чему је и у првом издању на мјесту неслоговне компоненте дифтонга апостроф: **Ты м' уведе погледь прв^и** (Подунавка 1848: 61).

(4) Апострофом означавамо неслоговну компоненту дифтонга и у случају сажимања вокала између двије главне фонетске ријечи на граници иницијалног и финалног осмерца, уз ефекат опкорачења централне цезуре, у стиху: *трудно те је и зазрети / 'камо ли те* [из^азрети^акамолите] *проћи мимо!*

[СП 24] (стих значи '(толико си далеко/високо да) те је тешко и угледати а камо ли те претећи').

Указаћемо на једну интертекстуалну испоредбу, овога пута с 28. стихом *Горског вијенца*, који ћемо навести према новом (основном) издању Његошевих дјела (Маројевић 2021е: 204) и у контексту реченице:

Мален свијет за адова жвала,
ни најест га а камо ли прѣјести!
[ГВ 27–28].

У критичком издању *Горског вијенца* стих смо друкчије ортографски представили (с ортоепском интерпретацијом у квадратној загради, од које и сад полазимо): ни најест га камо ли [нинајезга^акамоли] прѣјести! [ГВ 28], с образложењем у монографији „Текстологија Горског вијенца” која је критичком издању приложена (Маројевић 2005: 767–768). Текстолошке напомене у критичком издању не мијењамо (само што се сад опредјелујемо за растављено писање компоненте *ли* и за дугосилазни акценат на замјеници *ѓн*):

- 27–28 синтаксички арх. – веза ак. мн. ср.р. посесива (за) *адова* (жвѡла) '(за жвала) ада' с енкл. ак. *га* личне зам. *ѓн* [...]; (ак.) *жвѡла* – им. ср.р. у мн. у зн. 'чељусти'
- 28 *ни најест га а камо ли* – дифтоншки степен контр. двају *а* у сандхију [...]

Заључићемо ово поглавље двјема напоменама. Прва: у десетерцу не треба полазити од десет вокалских графема него од десет слогова, а нова ортографска интерпретација 28. стиха *Горског вијенца* заснива се на природном, стилски неутралном неслоговном изговору граматичке ријечи *а* послије претходне фонетске ријечи која се завршава на *-а*. Друга напомена: и у *Горском вијенцу* би се могао користити апостроф: ни најест га 'камо ли прѣјести! [ГВ 28], као што би се и у *Спроводу праху...* могла компонента *а* и написати: трудно те је и зазрети / а камо ли те проћи мимо! [СП 24]. Ово друго не чинимо зато што финални осмерац премјештамо у нови редак па се плашимо да читаоци не буду правили паузу на граници осмераца, која би компоненте дифтонга разбијала у два слога.

3.3. Реконструкција рефлексâ јата. – Овдје нећемо разматрати регуларне рефлексе дугог и кратког јата него само оне који су изазивали неадекватне интерпретације у каснијим издањима, а то су један русизам у коме није ни било јата, један српско-црквенославенски хибрид, један ортографски русизам (с двије потврде) и четири ријечи с једносложним рефлексом дугог јата. Па пођимо редом.

(1) Именица *одблеск* у иницијалном осмерцу 12. стиха: само *одблѣск* успомѣна [СП 12^а] јесте русизам; ни по тадашњем руском правопису у њему се није писало јат (Ѣ), па га нема ни у првом издању Његошеве пјесме: **одблескъ** (Подунавка 1848: 61), као што га нема ни у „Рјечнику црквенославенског и руског језика” који је претходне године објављен у Петрограду: **отблескъ**, а, с. м. Отраженіе блеска. (Востоков и др. 1847 III: 94). Облик је неоправдано јекавизиран у другом издању: одбљеск (Лавров 1887: 398). У приказу *Ново издање свих Његошевих дјела* Решетар (1936: 220) каже да за *треск* Вушовић „има право; то је руска ријеч с руским завршетком, а није српска – српски би било *тријесак*”; то би се исто могло рећи *mutatis mutandis* за *одблеск*, али ту није било дилема: одблеск (Решетар 1912: 171 (исто у другом издању, стр. 357), Вушовић 1935: 554 (исто у другом издању, стр. 698), Лалић и др. 1953: 214 и др.).

(2) Српско-црквенославенски хибрид *свесвјетије* из иницијалног осмерца 18. стиха: њим у њедру свѣсвјѣтија [СП 18^а] у првом издању је правилно одштампан, с графемом Ѣ по тадашњем правопису: **Свесвѣтія** (Подунавка 1848: 61), погрешно у наредним издањима: Свесветија (Лавров 1887: 398), свесветија (Решетар 1912: 171, исто у Решетар 1927: 357, Вушовић 1935: 554, Вушовић 1936: 698). У својим издањима Решетар у фусноти указује како облик гласи у првом издању. Облик је исправио Радован Лалић, већ у свом првом издању: свесвјетија (Лалић и др. 1953: 214), уз сљедећи коментар: Њиме (тим начином) у центру свемира роје се бесмртне искре. – *Свесвјетије* – свемир. Ову ријеч, коју је Његош по старом правопису написао са јатом, Решетар транскрибује „свесветије”. Међутим, ту се у основи налази именица „свијет”, а не пријдев „свет” (Лалић и др. 1953: 532). У каснијим издањима коментар је екавизиран и незнатно допуњен: Њиме (тим начином) у центру свемира роје се бесмртне искре. – *Свесвјетије* – свемир. Ову реч, коју је | Његош по старом правопису написао са јатом, Решетар транскрибује »свесветијек«. Међутим, ту се у основи налази именица »свет« (ијек. свијет) а не придев »свет« (sanctus) (Лалић 1967/1975: 389–390).

Уз Лалићев коментар додаћемо једну библиографску допуну, из „Рјечника црквенославенског и руског језика”: **всесвѣтній**, ая, ое *пр.* Всемірній. (Востоков и др. 1847 I: 178). И једно прецизирање: у именици *свесвјетије* није посвједочен једносложни рефлекс дугог јата именице *свијет*, па и не пишемо апостроф испред *је*, него црквенославенски је-рефлекс јата именице *свјет*.

У чланку *Реконструкција лексичких русизама и славенизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2021г: 62–64, с упућивањем на критичко издање Маројевић 2020а: 788–790), именица *свѣсвјѣтије* се третира као хибридни црквенославенизам са српским фонетским цртама у првој компоненти. У стиху *Шћепана Малог*: на којој се

дивна свѣсв[ј]ѣтија [ШМ 2122] именица је посвједочена у номинативу множине и у значењу 'сазвјежђе'; ми у њој реконструирамо је-рефлекс јата, а то значи да је неоправдану редактуру облика извршио Андрија Стојковић у првом издању последњег Његошевог сјјева. Грешку Решетар (1926: 263), код њега је то стих 454 трећег чина, није исправљао, али није морао ни у фусноти указивати да ту треба реконструисати коријен [свет]. Грешку нисмо ни ми исправили у основном (2018) него тек у критичком издању (2020).

(3) У два стиха Његошевог *Спровода праху...* употребијелбена је, оба пута четворосложно, именица *деиствије*: деиствија неуморног – [СП 15^а]; тим начином деиствија [СП 17^а]. У раду о Његошеим лексичким русизмима и славенизмима (Маројевић 2021г: 59) истичемо да је именица *деиствије* „адаптирани црквенославенизам на суфикс *-ствије* (дериват суфикса *-ије*), који је преко руског језика ушао у Његошев пјеснички језик”, и даље: „Његош је њу писао по тадашњем руском правопису односно по руско-црквенославенској традицији, с графемама јат (ѣ) и десетеричко и (і): дѣиствіе, али са слоговним изговором руске графеме ѣ (уп. савремено руско *дѣйствие* 'дјеловање, дејство')”. Ми, дакле, секвенцу дѣ првог издања третирамо као ортографски русизам замјењујући је са [де] (и на њој реконструирамо краткоузлазни акценат).

Ортографска интерпретација именице у анализираној Његошевој пјесми била је, до наших издања, тројака. Једна је била, за своје вријеме, коректна: **Дѣиствія не уморног'... Тимъ начиномъ дѣиствія** (Подунавка 1848: 61) – одговарала је ортографском узусу епохе (и тадашњем руском правописању, сем графеме **и** умјесто **ѣ**). Друге двије су биле погрешне, за сва времена: Вушовић (1936: 698) графему **ѣ** транслитерише са [ије], двосложно: Дијејствија неуморног... Тим начином дијејствија (исто у првом издању, стр. 554), остали – са [је], једносложно, најприје Лавров (1887: 398): Дјеиствија неуморног'... Тим начином дјеиствија. На страну то што сви они 14. стих завршавају тачком (у првом издању је била повлака, без претходне тачке) – парцелацијом одвајају управну именицу (*дѣгѣм*) од њеног атрибута (*деиствија неуморног*) [види интерпретацију према критичком издању у т. 4.3.(3)].

(4) Једносложни рефлекс дугог јата у првом издању, а по правилу и у Његошевим рукописима, ортографски је означаван графемом **ѣ**, а то би и било најадекватније (и најтачније) рјешење, али уз два дијахронијска недостатка: у славеносрпској писмености помоћу исте графеме означавани су и рефлекси кратког јата, а у савременој едицијоној пракси не користи се шире ово слово, које смо ми увели у реформисану српску азбуку 1991. године. У другом издању графему **ѣ** Лавров (1887: 398–399) транслитерише, и у вриједности једносложног рефлекса дугог јата, графичком секвенцом **је** без апострофа: цјене (стр. 398), звјезде, свјет, бједна (стр. 399). У свим каснијим издањима, од првог Решетаревог до нашег основног (види Прилог 1), умјесто графеме **ѣ**

у овим примјерима пише се графичка секвенца **’је** с препозитивним апострофом. У критичким издањима ми пишемо облике с графемом јат, а у квадратној загради дајемо прозодијску интерпретацију:

ц’јѣнѣ: алмаз цѣне [ц’јѣнѣ] нейма [нѣ’мѣ] праве [СП 25^б];
зв’јѣзде: у којим се звѣзде [зв’јѣзде] тиће [СП 32^а];
св’јѣт: показа ми свѣт [св’јѣт] без бусла, [СП 33^а];
б’јѣднѣ: то је бѣдна [б’јѣднѣ] земља наша, [СП 34^а].

За трећи примјер, а посредно и за остале, наводимо једну интертекстуалну паралелу, из критичког издања пјесме *Филозоф, астроном, појета*, које је послужило као пандан овом раду. Именица у 23. стиху: „[...] Све на свѣт [нѣ’св’јѣт] презирем, па и само себе [пѣи^сѣмо^сѣбе]!” (уп. Маројевић 2004: 468, 488) написана је у Његошевом рукопису, изузетно, с графичком секвенцом *ие*: *насиетъ* (л. 1) а не с јатом *свѣтъ*, а то је крунски доказ да је вокал *и* пјесник и изговарао – као прву, неслоговну компоненту дифтонга!

4. РЕКОНСТРУКЦИЈА ТЕКСТА

4.1. Реконструкција штампарских грешака. – Може се претпоставити да је пјесму начисто преписао Његошев секретар, Милорад Медаковић, који се још бавио на Цетињу, јер штампарских грешака у првом издању је релативно мало, свега четири, од којих се прва врло лако могла исправити, друге три знатно теже (једну од њих је исправио Лавров, а двије ми).

(1) У другом полустиху иницијалног осмерца 30. шеснаестерца: на олтару признаности [СП 30^а] у првом издању има пет умјесто четири слога: **признателности** (Подунавка 1848: 62). Њу не исправља потоњи приређивач, Радован Лалић, с образложењем: »Ријеч „признателност”, која се налази у Његошевом тексту, Решетар у својим издањима Његошевих пјесама замјењује ријечју „признаност”, по нашем мишљењу, без оправданих разлога. У овом стиху основни ритам пјесме је поремећен једним сувишним слогом, али то редактор не може исправљати, јер је грешку направио аутор, а не слагач. Уосталом, сличних случајева код Његоша има доста« (Лалић и др. 1953: 533; исто у каснијим издањима).

Грешку је први исправио, без указивања на прво издање, Лавров (1887: 399), други Решетар (1912: 172), с упућивањем у фусноти како је облик одштампан у првом издању; из другог Решетаревог издања исправку преузима Вушовић у својим издањима, али он не користи напомене у оваквим случајевима. То је једно.

Друго. Силабичке грешке није правио генијални пјесник него његови издавачи; поред тога, коментатори нису знали за дифтонге које он користи у

својој поезији нити су увијек схватили промјене у процесу формирања стиха, како смо ми показали у критичким издањима четири најважније Његошеве књиге.

Треће. Ми смо снимак првог издања Његошеве пјесме донијели према примјерку који се налази у Народној библиотеци Србије. У Универзитетској библиотеци у Београду недостаје управо број 15 Подунавке, у којем је објављена Његошева пјесма. Библиотека САНУ (сигнатура R1 172) располаже фотокопијом са непознатог примјерка, и управо у њему су коректорским знацима удаљена три сувишна слова тел 30. стиха пјесме *Спровод праху Симеона Милутиновића* (види снимак у Прилогу 2 на крају овог рада).

(2) На клаузули 33. шеснаестерца: бусло исто без пѡљуса: [СП 33⁶] у првом издању је одштампана предлошко-падежна веза **безъ полуса** (Подунавка 1848: 62) умјесто **безъ полюса**. Палатални сонант ми реконструисамо на основу интертекстуалне упоредбе с потврдом из *Биљежнице*. Облик акузатива паукала (неколицине) ове именице, који се у школској граматици сматра генитивом сингулара (једнине), посвједочен је у медитативној пјесми у прози: Бадава луче [лѹче] сунчане [сунчанѣ] падају косо на два слеђене пољуса, не могу [нѣмогѹ] из њихове окамењене утробе цвијета измамити, нити зрно клицом зачети. [МП 28]. Из текстолошке напомене навешћемо само сегмент који се тиче овдје разматраног облика: „(на двѡ) пѡљуса – рус., ак. неколицине им. пѡљус (р. пѡлюс 'пол') [...], изд. полуса [...]” (види транскрипт, аутограф и критичко издање у Маројевић 2017: 50–51, 337). Овај непланирани експеримент – у аутографу пише пољуса, први издавачи (Шоћ и др. 1956: 140) читају „полуса” – потврђује оправданост фонетске корекције и у овдје анализираној пјесми.

У пјесми „У мрачноме путовању...”, која је упућена а можда и посвећена Људевиту Штуру, двапут је употребијен овај русизам – у четвртном стиху друге строфе: polusovі, у номинативу множине, и у шестом стиху четврте строфе polus, у акузативу једнине (Ђорђевић 1959: 45, 46), али та је пјесма с Његошевог аутографа (или с преписа Милорада Медаковића, који је тада био с пјесником у Бечу) транслитерисана на онај тип латинице који се тада користио у Загребу, на примјер у издањима Станка Врза, па је и ту, очито, графичка секвенца лѹ замјењивана са *lu*.

(3) У финалном осмерцу претпоследњег (стиха) пјесме: у химнима народњима, [СП 41⁶] реконструисамо двије штампарске грешке. Прву, у предлошко-падежној вези: у **химнама** (Подунавка 1848: 62), исправио је већ Петар Лавров: у химнима народнима (Лавров 1887: 399), али га каснији приређивачи нису у томе слиједили. Ми његову реконструкцију поткрепљујемо интертекстуалном везом с *Лучом микрокозма*, у којој је, према нашем „Рјечнику Луче микрокозма”, такође посвједочена именица мушког рода ***хѣмн** (2) *им.*

м.р. 'химна' (према руском: гимн) *мн. ном.*: хѣмни свѣтѣ || слѣвѣ | пòчинѹшѣ [ЛМ 1874]; *инстр.*: и хѣмнима || вѣ̀читѣ | љ̀убави, [ЛМ 645] (Маројевић 2016: 687, 856).

У *Речнику Његошева језика* примјер из 41. стиха анализиране пјесме једина је илустрација одреднице „**хѣмна** ж грч. *похвална песма чему узвишеном*” (Стевановић и др. 1983 II: 472). Хоће ли се одредница угасити кад се из ње изостави та једина потврда и премјести у именицу мушког рода заједно са семантичким описом? Неки нови лексикографи за именицу **хѣмна** могу навести у акузативу, из пјесме упућене Људевиту Штуру, „jutrenju himnu” коју поје „slavlja sa mladike trogatelnim dialektom” (Ђорђевић 1959: 45), али њој сигурно неће одговорати семантички опис који су претходни лексикографи навели.

(4) Што се тиче граfiје у облику **народњима** (Подунавка 1848: 62) умјесто реконструисаног облика *народњима* [види т. 3.1.(4)], може се претпоставити да је, или секретар Медаковић на Цетињу или уредник односно штампар у Београду, Његошеву граfiјску секвенцу њ (танко јер, које указује на мекоћу претходног сугласника, и десетеричко и) замијенио графемом њ (јери), тим прије што је Његош понекад пропуштао да надпише тачку над и: њ.

Као на интертекстуалну паралелу позваћемо се, према студији *Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева* Шћепан Мали, на издање посљедњег Његошевог спјева, који је био написан претходне, 1847. године: „Палатални сугласник (њ) реконструишемо у односном придјеву *народњи*, који у Његошевом језику има само облике одређеног вида, а у савременом књижевном језику изгубио је и палаталност сугласника у суфиксу. Иначе је он по поријеклу посесив *narodъѣ у значењу 'који припада народу' (значење припадања а не посједовања). У првом издању мекоћа је одражена у свим примјерима осим једног, и то не само испред наставака меке придјевске промјене: на овакво народъѣ весеље [ШМ 1915, **народње** (с. 92)]; народъѣга цара изгубисмо; [ШМ 3191, **Народъѣга** (с. 148)] него и испред наставака *-и*: притијечу на олтар народъѣ. [ШМ 471, **народњи** (с. 28)], *-а*: То је прича народъѣ о Марку, [ШМ 1157, **народња** (с. 59)], а једном и испред наставака *-у*: ко ће пореѣ бѣж'јѹ и народъѹ? [ШМ 2880, **народњу** (с. 134)]. / Из тога слиједи закључак да је палатални сугласник (њ) требало реконструисати само у другом примјеру испред наставака *-у*: за народъѹ ползу и напредак. [ШМ 1966, **народну** (с. 94)], што смо ми и учинили у основном издању (Маројевић 2018: 366). У претходним | издањима остао је неисправљен облик: народну [...]” (Маројевић 2020б: 8–9; знак / указује на нови пасус, а знак | на прелазак на нову страну у тексту који се цитира).

4.2. Вербализација текста. – У једном стиху треба реконструисати састављено, у једном – растављено, а у два – полусастављено писање, тј. писање с дивизом.

(1) У првом полустиху 15. шеснаестерца (у иницијалном осмерцу): дејствија неуморног – [СП 15^а] у првом издању је примијењено растављено умјесто састављеног писања: **не уморног**’ (Подунавка 1848: 61). У придјеву *неуморни* компонента [не] није више рјечца него је она транспозицијом прешла у префикс. Вербализација текста у каснијим издањима је поправљена.

(2) Други полустих финалног осмерца шеснаестерца којим пјесма почиње: наказнога страва лица, [СП 1^б] у првом издању представљен је као једна ријеч: **стравалица** (Подунавка 1848: 61). Адекватно је растављено писање, које налазимо у свим каснијим издањима.

Овдје је пјесник примијенио стилски (и версолошки) омиљени поступак – инверзију. Неинверزيونи распоред нарушио би трећу цезуру стиха, тј. цезуру финалног осмерца: *страва наказнога лица. Уобичајена инверзија није примијењена због риме *лица* || *старица*. Тако је остао у пјесничком тексту поступак који је касније добио назив *о не обичавање*.

Преписивач текста за штампу или пиређивач првог издања пјесме помислио је да је то околионализам *стравалице (у генитиву) као сраслица или полусраслица. У том и таквом поимању могао му је помоћи пјесник, који је често писао ријечи и њихове компоненте полустављено.

(3) Писање с дивизом ми реконструишемо у другом полустиху иницијалног осмерца 22. шеснаестерца: степеном се спушта-диже [СП 22^а], који је остварен као контекстуална полусраслица двају истоврсних предиката. Пјесник је у оваквим случајевима писао запету између компоненти полусраслице, што су задржавали и његови издавачи, па и Милош Поповић овога пута: **спушта, диже** (Подунавка 1848: 61). О полусраслицама овога типа види у раду *Реконструкција полусастављеног писања и писање диверба (вербализација текста Његошевог Шћепана Малог)* (Маројевић 2021ђ: 9–10).

(4) Мало је друкчији случај у другом чланку 13. стиха, тј. у другом полустиху иницијалног осмерца): Електричка искра-душа – [СП 13^а]. Прво, у Подунавци између двије именице не стоји никакав интерпункцијски знак, тј. примјењује се чисто растављено писање: **искра душа** (Подунавка 1848: 61). Друго, двије именице се налазе у односу граматичког субјекта и његове апозиције, при чему је по смислу *душа* субјекат, а *електричка искра* апозитивна синтагма у инверзији. Треће, каснији приређивачи текста пјесме, почев од Милана Решетара, погрешно су интерпретирали синтаксичке односе у полустиху: Електричка искра – душа, (Решетар 1927: 357; Лалић 1975: 213) – сматрајући да је *искра* субјекат, а *душа* именски дио предиката с елидираном копулом, на коју би указивала повлака.

У овом примјеру у првом издању је сасвим коректно рјешење, и оно би било и најадекватније да није изазвало погрешну интерпретацију каснијих приређивача, што се наставља даље у неадекватној интерпункцији и потпуно погрешној сегментацији текста и његовог смисла [види т. 4.3.(3)].

4.3. Версолошка реконструкција. – Његошева пјесма *Спровод праху Симеона Милутиновића* остварена је у ритму шеснаестерца као троцезурног стиха – по обрасцу (4 + 4) + (4 + 4), али се тај стих природно раздваја на два симетрична осмерца, са цезуром послјије четвртог слога. Зато ми у свом издању (види Прилог 1) други полустих шеснаестерца доносимо увучено у засебном ретку како би складна структура стиха дошла јаче до изражаја. Треба подсјетити да у народним пјесмама Вук не издваја симетрични шеснаестерац као стих те да је за Светозара Матића дванаестерац најдужи стих српске народне поезије (Матић 1930 I: 158). Симетрични осмерац је, по дефиницији, двотактни тонски стих с цезуром послјије четвртог слога и с ненаглашеношћу слогова на крају полустихова. У анализираној пјесми, да не би осми слог, тј. слог испред цезуре шеснаестерца, био наглашен, реконструишемо сраслицу: Збогом Симо посљедњи пџт: [СП 39^а], тако да остаје нарушена четврта тонска константа, ненаглашеност шеснаестог слога, само у стиху: питајући даје њм чин; [СП 16^б], али то донекле надокнађује слаба рима: ђвај начин || даје њм чин.

(1) Шеснаестерац као сложени стих конституише не само рима него и синтаксичко-интонациона цјеловитост стиха, без реченичке парцелације на граници двају осмераца у његовом саставу. У два стиха синтакса шеснаестерца у досадашњим издањима била је нарушена.

1^о У иницијалном осмерцу 21. стиха ми реконструишемо везничку ријеч *итџ* (*је*), с краткоузлазним акцентом, у вриједности 'те (*је*):

појетина душа штџ је –
штџ и жйва у кристалу,
степеном се спушта-диже
и премјену ђути малу;
[СП 21–22],

а не упитна замјеница *итџ*? (архаизам и регионализам у вриједности стандардног *итџ*?) која парцелише иницијални осмерац стиха као реченицу. У свим досадашњим издањима на цезури шеснаестерца стоји знак питања: **Постина душа што е? што и жйва у кристалу**, (Подунавка 1848: 61); Поетина душа што је? Што и жйва у кристалу: (Лавров 1887: 398); Појетина душа што је? Што и жйва у кристалу! (Решетар 1912: 171, исто у Вушовић 1935: 554, Вушовић 1936: 698); Појетина душа што је? Што и жйва у кристалу! (Решетар 1927: 357), Појетина душа што је? Што и жйва у кристалу; (Лалић и др. 1953: 215).

Малом измјеном (умјесто знака питања повлака) постигли смо два до-битка: васпоставили смо интонационо-синтаксичко јединство шеснаестерца и

реконструисали изворни смисао: 'душа те је пјесникова (= душа која припада пјеснику) исто је што и жива у кристалу (= као барометар)'.²

2° У иницијалном осмерцу 38. стиха ми реконструираемо везничку ријеч у структури диверба *ђѐ* [ђѐ^е]:

„што је наше све је лоше” –
 све гудимо са́ми [с] сђбђм,
 народности *ђѐ* нам олтар –
 туђега смо свагда робом!
 [СП 37–38],

а не упитни замјенички прилог који парцелише иницијални осмерац стиха као реченицу. У свим досадашњим издањима на цезури шеснаестерца стоји знак питања, при чему је на диверб у првом издању указано апострофом: **Народно-сти *ђе*' намђ олтарђ? туђега смо – свагда робомђ!** – (Подунавка 1848: 62), у другом и трећем издању на диверб се ничим не указује, с тим што у другом издању финални осмерац почиње великим словом: Народности *ђе* нам олтар? Туђега смо свагда робом! (Лавров 1887: 399), а у трећем малим: Народности *ђе* нам олтар? туђега смо свагда робом! (Решетар 1912: 172). У наредном издању на дивербу *ђе* стоји неки необичан знак за сажимање (Решетар 1927: 358), који је у сљедећим издањима замијењен тзв. генитивним знаком (Вушовић 1935: 554, исто у Вушовић 1936: 699); у послижератним издањима (Лалић и др. 1953: 214 и др.) финални осмерац почиње великим словом.

Малом измјеном (умјесто знака питања повлака) постигли смо и овдје два добитка: воспоставили смо интонационо-синтаксичко јединство шеснаестерца и реконструисали изворни смисао: 'тамо гдје је наш национални олтар увијек смо робови туђега олтара'.

(2) Највећи проблем свим приређивачима анализираних Његошевих пјесме представљао је везник *да* којим отпочиње иницијални осмерац деветог шеснаестерца: да све зраке, заробљене [СП 9^а], који морамо навести у ширем контексту, тј. у контексту (друге) строфе:

Ка огњишту вјечитоме
 чу́вствовáња плам се вије
 чрез гробницу та́инствено
 опет с истим да се слије,
 да све зра́ке, заробљене
 мрчавама од ђблáкá,
 к свеопштему треба диску
 да се свака врати зра́ка:
 блуде́ћа је искра гениј,
 мете́оров кључ у мрáки –
 само ђдблѐск успомѐнá
 земљи преда, вјечни, лаки!
 [СП 7–12].

У свим досадашњим издањима послије првог слога шеснаестерца стоји неки знак парцелације, у прва два издања знак узвика: **Да! све зраке заробљѣне** (Подунавка 1848: 61); **Да! све зраке заробљене** (Лавров 1887: 398), у сљедећа два запета уз акцентованост ријечи: **Дѧ**, све зраке заробљене (Решетар 1912: 171, исто (без болда) у Решетар 1927: 357), а у свим осталим – само запета: **Да**, све зраке заробљене (Вушовић 1935: 554, исто у Вушовић 1936: 698, Лалић и др. 1953: 214 и др.). Као што видимо, ни у једном издању не одваја се субјекат (мн. *зраке*) од издвојеног атрибута исказаног конструкцијом с трпним глаголским придјевом (*заробљене мрчавама од облака*).

У склопу рада *Десетерац Шћепана Малог (прозодијска и интонациона реконструкција)* (Маројевић 2020ђ: 49–52) објављена је студија случаја о интерпретацији узвичне рјечце *да* у Његошевим спјевовима уз интертекстуалну потпору двају стихова баладе *Жалостна пјсанца племените Асан-агинице*. Повод је био 752. стих посљедњег Његошевог спјева, који је тачно интерпункцијски презентираан једино у првом, Стојковићевом издању, тј. ријеч *да* у њему није издвојена ни запетом ни узвичником: *Да ево их не треба двојити*, (Стојковић 1851: 39), што значи да је Андрија Стојковић правилно схватао њену функцију. Сви каснији приређивачи уметали су запету послије првог слога, све док је ми нисмо уклонили у својим издањима. У наведеној студији закључили смо: „Ријеч *дѧ* у 752. стиху Шћепана Малог није глагол нулте конјугације с главним акцентом и значењем ’јесте’, послије којег долази пауза, него узвична рјечца чији је акценат скоро неутрализован” (Маројевић 2020ђ: 50).

У стиховима: *Дѧ кад главу раздробиш тијелу*, [ГВ 47]; *Дѧ нијесу ни криви толико* – [ГВ 760]; *Дѧ ево их не треба двојити*: [ШМ 752] узвична рјечца *дѧ* има значење блиско значењу узвичне рјечце *ма*, а у стихпвима: *Дѧ свѧгда ми драги наставниче*, [ЛМ 1]; *Дѧ йскра је св[ј]етлост породила*, [ЛМ 315]; *дѧ чѧдно ли с главе погибосмо!* [ГВ 1967] – значење блиско значењу узвичне рјечце *ѧ*. С друге стране, у 25. стиху *Асан-агинице* узвична рјечца *дѧ* има значење блиско значењу узвичне рјечце *ѧ*: „*Дѧ мѧј брате, велике срамѧтѧ – / гдѧ ме шаље од петеро дѧцѧ!*” [ЖППА 25–26], а у 45. стиху – значење блиско значењу узвичне рјечце *ма*: *дѧбѧру каду просе са свѧ страна, / дѧ нѧјвеће ймо[т]-скѧ кадија*. [ЖППА 44–45]. Тиме је оспорено мишљење Николе Банашевића (изложено у студији *О Његошевом десетерцу*) да је компонента *да* у 47. и 760. стиху *Горског вијенца* „самостални, потврдни прилог” и да ти стихови имају „знатно друкчији ритам и изразитост него гусларски десетерац” (Банашевић 1984: 8), закључили смо у наведеној студији случаја.

У синтаксичком периоду који формира другу строфу пјесме *Спровод праху...* компонента *да* није ни глагол нулте конјугације *да*¹ с главним акцентом и значењем ’јесте’, ни његов хомоним, узвична рјечца *да*² са скоро неутралисаним побочним акцентом и значењем ’о, ма’ – него њихов хомоним,

везник *да*³, трипут употријебљен, једном у контакту с посвједоченим обликом презента (3.л. јд.) *да се слије*, други пут уз елипсу облика презента (3.л. мн.) *да [се врате]* с в е з р а к е, трећи пут у контакту с посвједоченим обликом презента (3.л. јд.) *да се с в а к а врати з р а к а*, као парафразирање (али и наглашавање) друге потврде.

(3) Навешћемо прва три стиха треће строфе:

Електричка искра-душа –
 која лети ланца кругом
 док се опет на извору
 она врати бистром дугџом
 дџствија неуморног –
 сочетава овај начин:
 [СП 13–15]

како бисмо показали да се инструменталом поређења и његовим атрибутом (*бистром дугџом дџствија неуморног*) опкорачује граница између 14. и 15. стиха анализираних пјесме. У првом издању повлаком на крају 24. стиха очито се означава узлазна интонација: **бистромџ дугџом – / Дџствија не уморног**⁷ (Подунавка 1848: 61), а никако не крај реченице. Лавров (1887: 398) 14. стих завршава тачком, а Решетар, да би добио реченицу, ставља и повлаку између субјекта и његове апозиције у иницијалном осмерцу претходног стиха: електричка искра – душа (Решетар 1912: 171); поред тога, он и 12. стих, којим се стварно завршава друга строфа, завршава тачком и запетом. Ова, утростручена грешка наставила је да обесмишљава Његошове стихове и у послеријатним *Ц(ј)елокупним дјелима* (Лалић и др. 1953: 215 и др.); ми је овим радом коначно исправљамо.

(4) Ни у досадашњим издањима, ни у књижевнокритичкој литератури није указивано да Његошева пјесма *Спровод праху Симеона Милутиновића* има одређену строфичку структуру: од осам строфа пет је сикстинâ (сикстина је строфа од шест стихова), од којих су четири на почетку, и три катрена (катрен је строфа од четири стиха), од којих су два на крају. У првом дијелу пјесме, у којем реконструишемо четири сикстине, у првом издању увучен је само први стих прве строфе, која се завршава узвичником. Друга од треће строфе одијељена је тачком и повлаком, а трећа од четврте – само повлаком, мада би и ту требало да буде и препозитивна тачка, као што иста комбинација знакова стоји и на крају четврте строфе. Сљедеће четири строфе обиљежене су двоструко већ у првом издању – увлачењем првог реда и повлаком послје тачке (у петој и шестој строфи) односно послје знака узвика (у седмој и осмој строфи). Тако је строфична структура формирана као биочуг: први катрен долази послје низа од четири сикстине, као што и посљедња сикстина разбија низ од три катрена.

По смислу, строфична структура могла би се реконструисати и по моделу: прво пет сикстина заредом, а онда три катрена један иза другог. Пета строфа би у том случају имала сљедећу (алтернативну) интерпункцију:

На простоме трговишту
 алмаз ц'јенѐ нѐј'мā праве
 нити гениј међ незнанством
 може дужнѐ имат слāвѐ;
 27 млāдѐ дѹше у повоју
 не чувствују потресање
 небеснога нāрјечија,
 тō л му виде сијевање;
 ја сам теби много дужан,
 дужности су ове свѐте,
 30 на олтару признаности
 нека вјечно оне лете!

У оваквој интерпретацији строфа се остварује као каскада дистихā уз ефекат градиције (незнанство, младе душе у повоју, ја). У сваком случају, последњи дистих ове (алтернативно: први дистих наредне строфе) завршава се узвичном интонацијом и повезује двије сусједне строфе.

ИЗВОРИ

- ВГ:** *Виенацъ горскій* [факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године, у: Александар Карађорђевић 1931; Павићевић 1985: 5–41; Миловић 1982].
- ГВ:** Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ЖППА:** *Жалостна тѣсанца племените Асан-агинице* [у: Маројевић 2006 (критичко и акценатско издање)].
- ЈЗ:** Петар II Петровић-Његош. „Југ завија, разјари се море...” [у: Маројевић 2017: 368–370 (критичко издање), 549–550 (акценатско издање)].
- ЛМ:** Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма* [у: Маројевић 2016: 19–101 (репринт првог издања), 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2018: 67–149 (основно издање)].
- МП:** Петар II Петровић-Његош. *Медитације у прози* [у: Маројевић 2017: 323–346 (критичко издање)].
- СП:** *Спровод праху С. Милутиновића* [у овом чланку: 166–168 (основно издање)].

- УВТ:** „У врстама таинственим...” [у: Маројевић 2017: 364–366 (критичко издање)].
- ФАП:** Петар II Петровић-Његош. *Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Астроном. А ко ти? – Појета. Чудновата друштва!* [у: Маројевић 2007: 116/117 (снимак аутографа у боји), Маројевић 2004: 467–472 (критичко издање)].
- ШМ:** Петар II Петровић-Његош. *Шћепан Мали* [у: Маројевић 2020а: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акцентатско издање), Маројевић 2018: 289–449 (основно издање)].

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Карађорђевић 1931:** А. [= Александар Карађорђевић]. Петар Петровић Његош. *Виенацъ горскій*. [Аутограф]. Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника Насл. – Љубљана, [1931]. [С релефом обновљене Његошеве капеле на корици].
- Банашевић 1984:** Никола Банашевић, О Његошовом десетерцу, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XLVII–XLVIII/1–4 (за 1981–1982), 3–16.
- Востоков и др. 1847/2001 I–II:** *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка*, составленный Вторым Отдѣленіемъ Императорской Академіи Наукъ, тт. I–II. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1847. [Репринтно издание:] *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка*, составленный вторым отделением Императорской Академии Наук. Кн. 1. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001.
- Востоков и др. 1847/2001 III–IV:** *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка*, составленный Вторым Отдѣленіемъ Императорской Академіи Наукъ, тт. III–IV. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Императорской Академіи Наукъ, 1847. [Репринтно издание:] *Словарь церковнославянскаго и русскаго языка*, составленный вторым отделением Императорской Академии Наук. Кн. 2. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001.
- Вушовић 1935:** *Цјелокупна дјела* Петра Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића, Београд: „Народна култура”.
- Вушовић 1936:** *Цјелокупна дјела* Петра II Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића. Друго издање, Београд: „Народна култура”.

- Ђорђевић 1959:** Нада Ђорђевић, Његошева песма Штуру и њен превод на словачки језик, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XXV/1–2, 44–53.
- Лавров 1887:** П[етр] А[лексеевич] Лавровъ, *Петръ II Петровичъ Нѣгошъ Владыка Черногорскій и его литературная дѣятельность*, Москва: Типографія О. Лисснара и Ю. Романа.
- Лавров 2013:** Petar Aleksejević Lavrov, *Petar II Petrović Njegoš vladika crnogorski i njegova književna djelatnost*. S ruskog prevela Dubravka Đurić, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Лалић и др. 1953:** Петар Петровић Његош. *Пјесме. Луча микрокозма. Проза. Пријеводи.* / Текст *Пјесама, Прозе и Пријевода* приредили за штампу Радован Лалић и Михаило Стевановић. Текст *Луче микрокозма* приредили за штампу Никола Банашевић и Радосав Бошковић. Биљешке и објашњења уз *Пјесме, Прозу и Пријевод* написао Радован Лалић. Биљешку уз *Лучу микрокозма* написао Никола Банашевић. Објашњења уз *Лучу микрокозма* написао Вуко Павићевић. Београд: Просвета. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 2).
- Лалић 1967:** Петар Петровић Његош, *Пјесме* / Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић, Београд: Просвета. (Целокупна дела Петра Петровића Његоша. [II изд.] Књ. 1).
- Лалић 1974:** Петар II Петровић Његош. *Пјесме* / Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић. Београд: Просвета. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. III изд. Књ. 1).
- Лалић 1975:** Петар II Петровић Његош. *Пјесме* / Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић. Београд: Просвета. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 1). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- Маројевић 1997:** Радмило Маројевић, Горски вијенац (1847–1997): у сусрет критичком издању [I], *Ријеч*, Никшић, III/2 (Горски вијенац: 1847–1997), 41–63.
- Маројевић 2004:** Радмило Маројевић, Оригинални рукопис Његошеве пјесме *Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Астроном. / А ко ти? – Појета. Чудновата друштва!* (критичко издање и пјесничка структура текста), *Студије српске и словенске*. Серија I. *Српски језик*, IX/1–2, 465–500. [С црно-бијелим факсимилом на стр. 501–502].
- Маројевић 2005:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

- Маројевић 2006:** Радмило Маројевић, *Стих и версолошка реконструкција „Жалостне пјесанце племените Асан-агинице”*, Радови Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, 9, 13–57.
- Маројевић 2007:** Радмило Маројевић, Сензационално откриће у Петрограду: пронађен оригинални рукопис Његошеве пјесме *Филозоф, астроном, појета, Слово*, Никшић, IV/11, 105–116. [С факсимилом у боји на двије стране на посебном листу између стр. 116 и 117].
- Маројевић 2016:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore.
- Маројевић 2017:** Петар II Петровић-Његош, *Биљежница*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2018:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.
- Маројевић 2020а:** Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2020б:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева *Шћепан Мали, Наш језик* (нова серија), LI/2, 1–37.
- Маројевић 2020в:** Радмило Н. Маројевић, Специфични типови глаголских ријечи (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*), *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, Косовска Митровица, L/2, 3–31.
- Маројевић 2020г:** Радмило Н. Маројевић, Фразеолошки жанрови у *Шћепану Малом*, *Студије српске и словенске*. Серија I. *Српски језик*, XXV, 69–88.
- Маројевић 2020д:** Радмило Н. Маројевић, Фонетска реконструкција таутовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева *Шћепан Мали*), *Филолог*, Бања Лука, XI/22, 30–51.
- Маројевић 2020ђ:** Радмило Н. Маројевић, Десетерац Шћепана Малог (прозодијска и интонациона реконструкција), *Октоих*, Подгорица, X/11, 47–65.

- Маројевић 2021а:** Радмило Н. Маројевић, Вербализација текста *Шћепана Малог* (Реконструкција растављеног писања), *Студије српске и словенске*. Серија I. *Српски језик*, XXVI, 5–41.
- Маројевић 2021б:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција граматичких архаизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*), *Philologia mediana*, XIII/13, 21–40.
- Маројевић 2021в:** Радмило Н. Маројевић, Лексичка хомонимија као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*), *Јужнословенски филолог*, LXXVII/1, 51–74.
- Маројевић 2021г:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција лексичких русизама и славенизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*), *Радови Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву*, Пале, 23, 55–76.
- Маројевић 2021д:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева *Шћепан Мали: (Хетеровокалски дифтонзи)*, *Наш језик* (нова серија), LI/1, 1–31.
- Маројевић 2021ђ:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција полусастављеног писања и писање диверба (вербализација текста Његошевог *Шћепана Малог*), *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, Косовска Митровица, LI/4, 3–25.
- Маројевић 2021е:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микроkozма. Горски вијенац. Шћепан Мали. Ноћ скупља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2022а:** Радмило Н. Маројевић, Његошев *Спровод праху С. Милутиновића* (с текстолошког и веролошког становишта), *Студије српске и словенске*. Серија I. *Српски језик*, XXVII, 131–168.
- Маројевић 2022б:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) (1), *Наш језик* (нова серија), LIII/1 [у штампи].
- Маројевић 2022в:** Радмило Н. Маројевић, Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) (2), *Наш језик* (нова серија), LIII/2 [у штампи].
- Маројевић 2022г:** Радмило Н. Маројевић, Фразеолошка реконструкција у поетским текстовима из Његошеве *Биљежнице*, *Гласник Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности*, 8 [у штампи].

- Матић 1930 I:** Светозар Матић, Принципи уметничке версификације српске [I], *Годишњица Николе Чупића*, Београд, XXXIX, 119–162.
- Медаковић 1847:** *Горскій віенаць*[.] Историческо событіе при свршетку XVII віека. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша.] владыке црног[р]скога. У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: ЦАНУ, 2017) и у саставу јубиларног издања [Павићевић и др. 1985: 43–169] (наводимо важнија издања).
- Миловић 1965:** Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*. [Приредио за штампу и прилоге написао Јевто М. Миловић], Титоград: Графички завод, 1965. (Библиотека „Луча“, 15).
- Миловић 1982:** Јевто М. Миловић, *Рукопис „Горског вијенца” Петра II Петровића Његоша*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Младеновић 2007:** Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*. Приредио Александар Младеновић, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање. Књ. трећа).
- Павићевић и др. 1985:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Уредник Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности и др. Издање садржи факсимил рукописа (стр. 5–41) и репринт првог издања (стр. 43–169).
- Решетар 1912:** *Мање пјесме* владике црногорскога Петра II^{ога} Петровића Његоша. Издао Милан Решетар, Београд: Српска књижевна задруга.
- Решетар 1927:** [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књ. 2. Мања дела]. *Свободијада. Мање пјесме. Проза*. У редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Решетар 1936:** М. Решетар. Ново издање свих Његошевих дјела. [Критика издања: Вушовић 1935], *Јужнословенски филолог*, XV, 215–232.
- Стевановић/Бошковић 1954/1957:** *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша]. [Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић]. Београд: Просвета, 1954. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). [Додатни тираж: 1957].
- Стевановић и др. 1983 I:** *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав

Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I, Београд: Српска књижевна задруга и др.

Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд: Српска књижевна задруга и др.

Стојковић 1851: *Лажни цар Шћепан Мали*: Историческо Збитије Осамнајестог вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре. [На 9. страни:] *Шћепан Мали*. Повјестно збитије, у пет дјејствијах. [На насловној страни:] Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. [На корици:] У Југославији. [На полеђини насловне стране испод мота:] Печатња браће Жупана у Загребу 1851.

Шоћ и др. 1956: *Његошева биљезница*. [Редакциони одбор Јагош Јовановић, Перо Шоћ, Ристо Драгићевић, Јевто Миловић, Милош Вушковић], Цетиње: Историски институт, 1956.

СТИХОТВОРЕНИЕ-НЕКРОЛОГ ПЕТРА НЕГОША
«ПАМЯТИ СИМЕОНА МИЛУТИНОВИЧА»
(В текстологическом и стиховедческом аспектах)

Резюме

В настоящей работе обосновывается подготовленное автором научное издание стихотворения «Памяти Симеона Милутиновича» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша, написанное им по поводу кончины его поэтического наставника С. М. Сарайлии, поэта и фольклориста.

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в рассматриваемом стихотворении, сравниваются с контекстами поэм Негоша «Щепан Малый», «Горный венец» и «Луч микрокосма», а также с другими произведениями поэта.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, стихотворение-некролог «Памяти Симеона Милутиновича», текстология, стихосложение, строфика

Радмило Н. Марович

ПРИЛОГ 1

Спровод праху С[имеона] Милутиновића

Ко свијета не зна ћуд
свијет му је строг и груб

[1]

- Смрт ужасна, туге мати,
наказнога страва лица,
без ћућења, хладне душе,
свѣтѣ правде јест царица:
3 не познаје чин ни лице,
хладним ситом исијаје
вјечну искру из прашинѣ
да на небу брже сјаје,
жѣртве јој се невиности
пред мрачнијем двором пѣшѣ –
6 гроб је њена колијевка,
ка вјечности њиха дѣше!

[2]

- Ка огњишту вјечитоме
чѣствованја плам се вије
чрез гробницу таинствено
опет с истим да се слије,
9 да све зраке, заробљене
мрчавама од обљакѣ,
к свеопштемү треба диску
да се свака врати зрака:
блудећа је искра гениј,
метеоров кључ у мраки –
12 само одблѣск успомѣна
земљи преда, вјечни, лаки!

[3]

- Електричка искра-душа –
која лети ланца кругом
док се опет на извору
она врати бистром дугѣм
15 дѣствија неуморног –
сочетава овај начин:
небо с земљом, земљу с небом
питајући даје њм чин;
тим начином дѣствија
огњи пламтећ вјечно стоје –
18 њим у њедру свѣсвјѣтија
бесмртне се искре роје!

[4]

- Пословање неуморно
 порађа се овим кругом
 и нађежда будућности –
 својакање чој’ка с Богом:
 21 појетина душа што је –
 што и жива у кристалу,
 степеном се спушта-диже
 и премјену ћути малу;
 Ђе се силни полет мјери
 међу првѐ ти си Симо –
 24 трудно те је и зазрети
 ’камо ли те проћи мимо!

[5]

- На простоме трговишту
 алмаз ц’јенѐ нѐј’мā праве
 нити гениј међ незнанством
 може дужнѐ имат слāvѐ;
 27 млāдѐ дѹше у повоју
 не чувствују потресāње
 небеснога нāрјечија,
 тō л му виде сијевање!

[6]

- Ја сам теби много дужан,
 дужности су ове свѐте,
 30 на олтару признаности
 нека вјечно оне лете!
 Ти м’ љведе поглед прѳви
 у зрачнијем просторима
 у којим се зв’језде тићѐ
 и шетају хоровима,
 33 показа ми св’јет без бѹсла,
 бѹсло исто без пѹлуса:
 то је б’једна земља наша,
 то је вјечна ова дѹса!

[7]

- Споменик се теби хоће –
 Славенство је проста маса,
 36 јошт га зраке косо гледе,
 јошт по таме оно бāсā:
 „што је наше све је лоше” –
 све гудимо сāми [с] сѹбѹм,
 народности ћѐ нам олтар –
 тућѐга смо свагда робом!

[8]

- 39 Збогом Симо последњи пѹт:
 нек ти лака земља буде,
 драг остаје твој успомѣн
 код Славенства правоꣳ свуде –
 твој споменик сјајан дѹби
 у химнима народњима,
 42 на аманет вијек ће га
 предавати вјековима!

1. марта 1848.

*В[ладике] ц[рногорскога]
 П[етра] П[етровића] Његоша*

ПРИЛОГ 2

Коректура у примјерку из Библиотеке САНУ

62

Или

Ја самъ теби много дужанъ, дужности су ове свете,
 Ка олтару признај дужности, нека вѣчно оне лете!
 Ты м' уведе погледъ први у зрачнѣмъ просторима,
 У коимъ се звѣзде тиће и шетаю хорovima —
 Показа ми свѣтъ безъ бусла — бусло исто безъ полуса —
 То е бѣдна земля наша, то е вѣчна ова дуса. —
 Споменикъ се теби хоће — Славенство е проста маса —
 Юштъ га зраке косо гледе, юштъ по тами оно баса —
 „Што е наше све е лоше,“ све гудно сами собомъ —
 Народности ће' памъ олтарь? туђега само — свагда робомъ! —
 Съ Богомъ Симо, послѣдний путь, нек' ти лака земля буде!
 Драгъ остав твой успомень кодъ Славенства правоꣳ свуде;
 Твой споменикъ сяянъ дуби у химнама народњима!
 На аманеть виѣкъ ће га предавати вѣковима! —

1. Марта 1848.

В. Ц. П. П. Његоша.